

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Ósmagyar kori latin és (elő)újlatin jövevényszavak a magyar nyelvben?

1. 2016-ban jelent meg ISTVÁN FRITSCHÉ Koinzidenzen (Egybeesések) című könyve, amely a magyar és latin/(elő)újlatin nyelvek közötti lexikális egybeesésekről, hasonlóságokról szól. A szerző fő célja annak megállapítása volt, mennyiben magyarázhatók nyelvi kölcsönhatással, tudniillik az ósmagyarra gyakorolt latin vagy újlatin hatással a terítékre került magyar szavak (az alcím: Eine Studie über echte oder vermeintliche lexikalische Einflüsse der Romania aufs Urungarische. Shaker Verlag, Aachen 2016. 421 oldal + XIX. oldal melléklet). A szerző a magyar köznyelvnek a véleménye szerint gyanúba jöhető mintegy 300 lexémáját vizsgálja, 100-at véletlenszerű kiválasztással, 200-at pedig az első 100 szócikk magyarázata támogatásaképpen. Annak megállapítására is törekedett, hogy az egykori Pannonia nyelvi világában, szókészletében milyen szerepet játszottak latin, előújlatin és újlatin nyelvek (a továbbiakban többnyire rövidítve: R; 271). Ez utóbbi önmagában is nagy feladat volna, amely a szlavisztikát, turkológiát, germanisztikát stb. is érinti. Mivel FRITSCHÉ munkájának középpontjában az ósmagyar kori feltételezett latin/újlatin nyelvi hatás kiderítése áll, magam csak ez utóbbira leszek tekintettel. Azt megítélni, hogy a könyv gazdag újlatin nyelvi anyaga romanisztikai szempontból mennyire hasznosítható, nem az én feladatom.

2. A könyvről érdemben két kérdés megválaszolása után lehet nyilatkozni. 1. Igazolta-e, vagy legalább valószínűsítette-e a szerző, hogy az ósmagyar korban, tehát 895 előtt közvetlen kapcsolat volt a magyarság és latint, illetve (elő)újlatin nyelve(ke)t beszélő népcsoportok között? S ha volt, hol és mikor volt ez a kapcsolat, amelynek következtében annyi, részben jövevényszavakban is kifejezésre jutó hatást gyakorolhattak a latin és bizonyos (elő)(új)latin nyelvek az ósmagyarra? 2. Meggyőzőek-e a szófejtési javaslatok? A választ röviden is meg lehetne fogalmazni. Úgy vélem azonban, helyesebb, ha bizonyos részletekre is tekintettel leszünk.

Ami az első kérdést illeti: nem igazolta, s nem is valószínűsítette. Mintha megfeledkezett volna arról az axiómáról, hogy „[s]zóátvétel általában [a szóbeliség korszakában kizárólag] időben és térben érintkező népek és nyelvek között történik, az átvétel igazolásához szükséges tehát mindkét tényezőnek a feltárása is. Az időtényező önmagában is nagyon fontos: ha nem tudjuk igazolni, hogy egy adott térségben két nép egy időben volt jelen, akkor a közvetlen kölcsönzés lehetőségét ki kell zárunk. A Kárpát-medencében például a magyarság előtt számos nép (hun, avar, kelta stb.) megfordult, az időbeli különbségek miatt azonban tőlük átvétel útján [tehát közvetlenül] nem kerülhettek jövevényszavak a magyar nyelvbe” (ZSILINSZKY 2003: 189). Mi következik ebből? Az, hogy eddigi ismereteink alapján a kölcsönzés lehetőségét ósmagyar–R vonatkozásban ki kell zárunk. (Megjegyzendő: ha más nyelvek közvetítésével kerültek volna át az ósmagyarba R szavak,

azok nem R jövevénytörzseknek minősülnek.) A szerző nem említi, lehettek-e magyar anyanyelvűek az ősmagyar korban a Kárpát-medencében és attól nyugatabbra. (Vajon az egyik mondatában szereplő *pannonisch-urungarische Endvokalschwäche* – pannon-ősmagyar/pannóniai ősmagyar véghangzógyengülés: 378 – mire utal?) Vegyük most mi számba a következő, a szakirodalomban olvasható lehetőségeket: „[a]lligha kétséges [...], hogy 862 után a kisebb-nagyobb magyar lovass csapatok több ízben keltek át a Kárpátokon, és lovaikon beszánguldozták a Kárpát-medence síkságait a Tiszántúltól a Bécsi-medencéig” (FODOR 2009: 65–66). Továbbá: „A magyar honfoglalásról a 19. században kialakult romantikus történeti képet időszerű tehát újragondolni, és komolyan számolni azzal a realitással, hogy a magyarok legkésőbb a 9. század közepe tájától jelen vannak a Kárpát-medencében, és katonailag is egyre inkább számításba vehető (és veendő) erőt képviselnek. A magyar honfoglalás nem egyetlen, menekülésszerű aktus, hanem olyan, a korabeli »média« számára szinte észrevétlenül zajló, több évtizeden át húzódó eseménysor, amelynek a 895–896. évek történései nem kezdő, hanem befejező eseményei” (SZÖKE 2015: 38). Illetőleg: „a magyar nyelvjárástörténet tényei bár önmagukban nem bizonyítják, de nem is zárják ki annak lehetőségét, hogy a 895–896-os honfoglalást megelőzte egy néhány évszázaddal korábbi, de kisebb népi tömegeket megmozgató és etnikailag valószínűleg vegyes összetételű bevándorlás a Kárpát-medencébe, amelyben a magyarság egyes csoportjai is részt vettek” (JUHÁSZ 2016: 264). Kérdés persze, van-e, lehet-e igazolt nyelvi nyoma mindennek (jövevénytörzsek az ősmagyarban, ősmagyar szavak az érintett nyelvekben). (Vö. még KIRÁLY 2006 és ZELLIGER 2010) MOLLAY KÁROLY a magyar nyelv német jövevénytörzseiről szóló munkájában a német–magyar érintkezések kezdeti szakaszát 862 (!) és 1060 közé tette már 1982-ben (70). Tehát a honfoglalást megelőző évtizedekben számol már német–magyar kapcsolattal. De hozzátesszi: „[a] közvetlen nyelvi érintkezések időszaka lényegében 996-tól számítható” (i. m. 74), ugyanis – s ez a mi szempontunkból is nagyon fontos – addig „a rendszeres és tartósabb közvetlen nyelvi érintkezés hiánya” volt jellemző (i. h.). Ahhoz, hogy R nyelvek az ősmagyarra akkora lexikai hatást gyakoroljanak, amit FRITSCHÉ föltételez, ahhoz „rendszeres és tartósabb közvetlen nyelvi érintkezés” kellett volna. Ha ugyanis netán lettek volna ősmagyar–R nyelvi érintkezések 895 előtt, föltehetőleg azok sem lettek volna mások, mint amilyenek a szomszédban levő német nyelvekkel voltak. Márpedig MOLLAY nem mutatott ki egyetlen ősmagyar kori német jövevénytörzset sem a magyarban – ezzel szemben FRITSCHÉ több szó esetében a R-ből való közvetlen átvétellel, vagy R. jelentéstani és alaktani hatással számol.

Ami a közvetlen latin–ősmagyar érintkezés lehetőségét illeti: latinul beszélők évszázadokkal a 9. század előtt a szakirodalom egybevágó tanúsága szerint Pannóniában nem voltak már. MÓCSY szerint „a római közigazgatás megszűnése és a magyar honfoglalás között eltelt néhány évszázad nagyobb időszakot ölelt fel, mint maga a római uralom” (idézi SZABÓ–BORHY 2015: 225). Vö. még: „Pannonia provinciális társadalmának felső rétege, amely egyúttal a provincia egyetlen romanizált embercsoportja volt” (MÓCSY 1974: 197–98), létalapját akkor vesztette el, amikor a központi kormányzattal való kapcsolata megszűnt. Márpedig Pannonia provincia szerződészerű átadását 433-ban szankcionálták (MÓCSY 1974: 194). „A római uralom fokozatos feladása után, már az átmeneti hun uralom idején, Pannoniát fokozatosan germán törzsek szállják meg” (FEHÉR 2007: 488). „Pannonia romanizált lakossága fokozatosan megfogyatkozott vagy a birodalom utolsó évszázadaiban átköltözött Dalmácia és Észak-Itália területeire, bár maradhettek

elszigetelt és rövid életű szórványai” (HERMAN 2003: 19). Mindebből az derül ki, hogy közvetlen latin–ősmagyar nyelvi kontaktusról nem beszélhetünk.

Ősmagyar-preújlatin érintkezések színhelyeként egyrészt a mai Észak-Olaszország, másrészt a mai Szlovénia, valamint DNy-Ausztria (ezeken a területeken éltek és részben élnek alpesi újlatin nyelvek) jöhetne szóba elvileg. De csak akkor, ha még 895 előtt intenzív és hosszabb nyelvi érintkezésre került volna sor (elő)újlatin nyelvet beszélők és ősmagyarok között. Ám ezt igazoló adat egy sincs. Nem is lehet, hiszen „Kr. u. 800 körül vége szakadt az újlatin alpesi népek és a pannóniaiak nyelvi kapcsolatának” (SZABÓ–BORHY 2015: 233). Az újlatin nyelvek közül a francia a legrégebbi, első összefüggő írásos dokumentuma 842-ből való. A spanyolnak a 9. századtól vannak szórványos nyelvemlékei, a 10-től glosszái, a 12. század végétől pedig összefüggő szövegei is. Az olasz nyelvemlékeket 960-tól számítják. Az első román nyelvű összefüggő szövegemlék 1521-ből való (HERMAN 1966: 20, 84, 99, 101). Mikor és miként találkozhattak intenzív formában újlatin nyelvet beszélők és magyarok a honfoglalás előtt? – költői kérdés. A szerző nem kis meglepetésre évszázados együtt- és egymás mellett élést emleget (219). Hol és hogy lehetett ez? A katonai hadműveletekben való részvétel, vagy akár a zsákmányszerző hadjáratok, amelyek nem járnak törvényszerűen letelepedéssel is, egyébként sem nyújtanak ideális terepet a szóban forgó nyelvi érintkezésre. Ezért a kontaktusoknak ez a fajtája kizárja több tucat jövevényszó átvételének és jelentésbeli, valamint alaki hatásoknak a lehetőségét.

Összefoglalva: az általunk ismert időbeli és földrajzi tényezők kizárják a közvetlen, intenzív ősmagyar–R nyelvi kapcsolatok lehetőségét. Egyetlen ezt cáfoló adat, érvelés nincs a könyvben.

3. Az etimológiákról. A bevezető tájékoztatás szerint a munka az írott nyelv közegében mozog (1. a számozatlan Hintergrund című bevezető 1. oldalán). Ez úgy értendő, hogy a szerző az ősmagyar kor utáni korszakokból származó, a TESz.-ben olvasható magyar szótörténeti adatokkal operál. Ami a R oldalt illeti: az átadónak feltételezett (elő)újlatin nyelvekből sincs semmi írásos emlék az elvileg szóba jöhető korból és területről. „A legrégebbi graubündeni (nyugati) és a friauli (keleti) nyelvemlékek a XII., ill. a XIII. századtól maradtak ránk” (TAMÁS 1981: 18). Hol vagyunk ekkor már az ősmagyar kortól! Kivétel a gazdag írásbeliségű, tehát rendkívül jól adatolható latin lehetne. Csakhogy a latin beszélt (anya)nyelvként megszűnt létezni a Kárpát-medencében évszázadokkal 895 előtt. Ennek ismeretében vajon mire támaszkodhatott a szerző? A szófejtéseiben kulcsszerepet játszó pannóniai nyelvről a következőket írja: 1. nyelvek komplexuma, s ezeket a nyelveket Pannóniában az 1.-től a 10. századig beszélték. 2. Pannóniának a magyarhoz hasonlóként (?) felfogott (önálló) nyelve, amely nem tévesztendő össze az ősmagyarral, ha bizonyos nyelvi fejlődések ezekben a nyelvekben egy időben zajlottak is le és/vagy egymásnak a szomszédságában történtek is a változások (XII). Másutt így fogalmaz: „olyan nyelvre kell gondolnunk, amelynek léteznie kellett a római kolonizáció és a magyar honfoglalás közötti időszakban. Ez a nyelv nem lehetett az említett népek felső rétegének a nyelve, hanem a mindennapos kapcsolattartásnak, a hétköznapi kommunikációnak a nyelve, a Kárpát-medence egy fajta konyhaangolja vagy lingua franca-ja” (186). Ez a nyelv véleménye szerint a honfoglalás előtti kilenc évszázad folyamán sokféle különböző lexikális és szerkezetani elemet szívhatott magába és az ősmagyarhoz is közel állhatott (186). Majd így folytatja: „Egy (vagy több) ilyen nyelv tényleges léte nem vitás. Nem kell bizonyítani, hogy ilyennek

léteznie kellett. Az ugyanis elképzelhetetlen, hogy a Kárpát-medencei sokféle nép az elsőttől a 10. századik csak jelekkel kommunikált volna” (i. h.). „A pannon nyelv létezése nélkül a [magyar] köznyelv sok újlingyanús lexemája megmagyarázhatatlan” (187). De milyen nyelvekről lehet akkor szó? A Pannóniában a 9. században valószínűsíthetően élt nyelvekről: markoman, kvád, jazig, azalus, pannon-dalmát, hun, avar, gót, kelta, pannon-illír? A szerző is jól érzi, hogy kényes témakörbe vágott, mert mint maga írja, újlatin forrásanyaga „a hagyományos nyelvtörténeti gondolatokat nem igazolja, hanem inkább új kérdések és bizonytalanságok fölvetésére ad okot” (i. h.). De hát az etimológia már csak ilyen: új kérdések és bizonytalanságok fölvetése önmagában nem elegendő, szótörténeti tényekre támaszkodó módszeres bizonyításra, valószínűsítésre is szükség van. Arról a pannon nyelvről, amelyről FRITSCHÉ beszél, nincsen leírás, nem tudjuk tehát ellenőrizni az adatokat. Nota bene: a szakirodalom szól pannon nyelvről, nyelvjárásokról. FEHÉR BENCE Pannonia latin nyelvtörténete című munkájában azt írja a nem hipotetikus pannon nyelv sajátosságairól szólván, hogy ennek a nyelvnek a „grammatikai szerkezete a szövegmélekek majdnem teljes hiánya miatt majdnem ismeretlen számunkra” (2007: 466). Majd pedig: „A valódi szókincset lényegileg nem ismerjük” (i. m. 467). Vajon mennyire támaszkodott a szerző arra a gyér ismeretanyagra, amit FEHÉR BENCE emleget? Visszatérve a FRITSCHÉ-féle hipotetikus pannon nyelvhez: tipológiai értelemben vajon milyen nyelvről van szó? Flektálóról vagy agglutinálóról? Hogyan alkotta meg a szerző e nyelv hipotetikus szavait?

A szerző nem használ világosan definiált s következetesen alkalmazott eredetbeli kategóriákat, ahogy ez a szerző által forrásnak tekintett TESz.-ben (és más etimológiai szótárakban) is szokás. Szócikkeiben főként a következő eredetminősítések olvashatók: R jövevénytörzs, R jövevénytörzs népetimológiai változtatásokkal; valószínűleg; nagyon valószínűleg; könnyen lehet; nyilvánvalóan; lehet; (az is) lehet; egyformán lehet; uráli, de könnyen lehet R–germán; népetimológia; kontamináció; összeolvadás és kontamináció; stb. Az Uralisches Etymologisches Wörterbuch a szerző hasznára lett volna, mert a részletes uráli összehasonlító nyelvészeti érvelést és adatokat jobban megismerhette volna. Ha így lett volna, akkor bizonyosan óvatosabb lett volna bizonyos finnugor etimológiák megítélésében. Teljesen fölösleges tudományosnak szánt közleményekben annyira eltérni a tárgyszerűségtől, hogy gyakori, olykor személyeskedő megjegyzésekbe bonyolódjunk, legyenek akár pozitív, akár negatív töltetűek. Ez a tárgy szempontjából irreleváns, „szövedegen” fölöslegesség. Nem a tárgyszerű tudományos érvek sorába tartozik, ahogyan fogalmaz például a *magyar* népnév TESz.-beli eredetmagyarázatáról: „Alig lehet ellenállni annak a benyomásnak, hogy ennek és hasonló elképzeléseknek a kitalálói esetében az áthatolhatatlan ködbe burkolt eredet iránti egy fajta romantikus vágyakozás az értelmezési, megmagyarázási képességnek az álmához, a beképzeltségnek és a fantáziának a tévútjaira csábította őket [...]. Amikor Porphyrogenetos leírta az ő *Μεγέρη*-jét, a honfoglalók már 55 éve a *maior domus* szép és tiszteletteljes latin nevét viselték. És egy idő után valamennyi alattvalójuk” (334). Vajon miért enged a szerző (ki tudja, mely okból s milyen) csábításoknak, s bocsátkozik efféle mondatok megfogalmazásába akár a finnugor, akár a magyar nyelvészekkel, akár a TESz. munkatársaival és különösen felelős szerkesztőjével kapcsolatban (például: 376)? Ilyen megjegyzések sem valók tudományos munkába: „Kedveseim... Budenz, Hunsdörfer [!], Horger, Bárcki, Benkő...excusez du peu – minden szimpátia és nagyrabecülés mellett, amellyel nektek nagyon is szívesen adózunk, hogyan következtetnétek itt vissza fonetikailag kifogástalanul (a felsorolt példák a mi korunkból

valók)?” (352). „Kedves Finnugristák: nem akarlak megbántani benneteket / amit ti képviseltek, az nagyon bizonytalan / ami az imént javasoltatott, az sokszorosan valószínűbb”. Vagy: „Gratulálunk, kedves TESz., hogy végre valami R-t is felfedeztek” (404).

Szokatlan, hogy bár a TESz. volt fő forrása, a szótárban közölt etimológiáknak a nyelvészeti cáfolatára a szerző többnyire nem vesztegetett időt, s kritikái is inkább általánosságban mozognak. Jó lett volna megtudnunk, hogy például a *magyar* népvét miért tartja a latin *maior* átvételének (220). Mintha többnyire azt az elvet követné, hogy saját szófejtési ötleteit önmagukban is elegendő bizonyítéknak tekinti a TESz.-ben olvasható etimológiák ellenében. Mégpedig többnyire azon az alapon, hogy a magyar és a R szó közötti hasonlóság eleve etimológiai összefüggést igazol (R > ősmagyar, l. pl. 280; a jelenlégre l. HONTI 1997). Ha magyar földrajzi név eredetéről nyilatkozik, nem kerülheti meg KISS LAJOS szótárát (bibliográfiájában ott van), s ha véleménye nem egyezik meg KISS LAJOSÉVAL, cáfolni kellett volna azt: FRITSCHÉ a *Csanád* földrajzi névben a *nád* főnevet (345), a *Fertő tó*-ében a *Füredő-tó*-t véli fölfedezni (276) – szemben KISS LAJOS véleményével.

A szerző így érvel, amikor a TESz. következő sorát bírálja: a *fülbevaló*-nak és társainak a „keletkezésére esetleg hatással lehetett a lat. *inaures* [többes szám]” (1: 1001) –: „Itt kíváncsivá válunk: mikor is volt a nyelvi kontaktus? Kr. u. 700 körül az alpesi újlatinok már nem voltak itt, a magyarok meg csak 200 évszázaddal később voltak a környéken” (281). Csak arról feledekzik meg, hogy a TESz.-ben nem ősmagyar, hanem ómagyar kori latin hatást feltételeznek. A *fűzni* szócikkében szögezi le: „azt gondoljuk, hogy a finnugor és a R [itt nyilván a latinra gondolt] már az ókorban összefonódott, egybefűződött egymással” (282). Hogy azonban finnugor és R nyelvek az ókorban hogyan, hol és mikor kerülhettek kapcsolatba, arról nem szól. A *gyász*-ról az a véleménye, hogy nem R elem Pannóniában, hanem magyar az Alpokban (298). FRITSCHÉ szerint „a honfoglalók (akik az orosz *тоня* vagy szlovák *toňa* szót) gyaníthatólag ismerték” (93, *tanya*). Ehhez csak annyit: „a magyar honfoglalás korában és a honfoglalást követő egy-kétszáz évben, vagyis a szláv–magyar érintkezések legintenzívebb szakaszában a szlávok még egy nyelvjárásilag ugyan tagolt, de nagyjából egységes, ráadásul mind saját maguk, mind a külső megfigyelők által egységesnek tekintett nyelven beszéltek. Tehát [...] a 9–11. században még nem is alakultak ki az egyes szláv nyelvek, a honfoglaló magyarság a felbomlófélben lévő késői ősszláv nyelvjárások közé ékelődött” (ZOLTÁN 2015: 205). Még néhány képtelenség: a *remeg* a magyarba R szóként a 2. és a 8. század között (78), a *mozog* pedig a 3. és a 8. század között (66) került át. A *locsos* (330, *locsol*) a késői latin *lotiosus*-ra megy vissza úgy, hogy a szerző 8 csillagos, tehát feltételezett fokozatot konstruálva jut el a *locsos* szóhoz. A csúcsot azonban egy másik szócikk tartja: a m. *kulacs* a szerző véleménye szerint nagy valószínűséggel a lat. *culus* szóra megy vissza, s ezt tíznél is több (!) csillagos, feltételezett alak közbeiktatásával igyekszik bizonyítani (326). Reménytelen vállalkozás.

A szerző szavai szerint figyelme inkább egybeesésekre és majdnem-egybeesésekre irányul (188). A szócikkek arról szólnak, hogy a magyar és a R szavak közötti egybeesések vagy majdnem-egybeesések milyen eredetbeli kapcsolatban vannak/lehetnek egymással. Világosan megfogalmazza másutt, hogy feladatának a magyar honfoglalás előtti latin hatást felkutatását tekinti (312). Megemlíti, hogy az ősmagyar korból nincsenek írásos adatok, de a klasszikus és a kései latin bőségesen adatolva van, s a nagyon érdekes alpesi román (újlatin) nyelveknek is van sokoldalú nyelvi vonatkozású írásbelisége (191–192; de vö. „A legrégebbi graubündeni (nyugati) és a friauli (keleti) nyelvemlékek a XII., ill. a XIII. szá-

zadtól maradtak ránk”, TAMÁS 1981: 18). Sajnálatos módon nem közli az idézett R szavak adatolási idejét és a forrást sem, legfőljebb kivételesen. A adatolási évszámok a magyar szavak mellett állnak (a TESz.-ből idézve, ezek viszont a honfoglalás utániak, némelykor a középmagyar korból valók). Ez a forrás- és dátumjelölési, illetőleg -jelöletlenségi diszharmónia szótörténeti és etimológiai szempontból súlyos kérdéseket vet föl. A szerző önkritikusan megjegyzi, hogy munkájában a részletek gyakran tűnhetnek bizonytalannak, mégis a nagy egészet tekintve az eredmény biztos (188). Tárgyilagosan el kell ismerni, hogy a szerzőnek bizonyos esetekben vannak mérlegelésre méltó, jó észrevételei, megjegyzései, ötletei. Az etimológiai teljesítményről való összbenyomás azonban így is elmarasztaló. Mert a részletekben mutatkozó bizonytalanságok önmagukban is lehetetlenné teszik, hogy a nagy egészet tekintve biztos legyen az eredmény. A szóföldrajzi térképrajzok (143–167) romanisztikai szempontból érdekesek, de az ősmagyarral való lexikális kapcsolatok tekintetében nem. Ősmagyar szempontból a portugál és román adatok közlése irreleváns.

FRITSCHÉ a magyar etimológiai kutatásokat három területen ismétlődő kritikával illeti. Szerinte latintilalom (Lateinverbot) uralja a magyar etimológiát, ami azt jelenti, hogy a magyar etimológusok ózdkodnak R nyelvi hatások tudomásul vételétől, sőt ezzel „nem mernek” foglalkozni. Mintha iratlan tiltás vagy szerkesztői önkény béklyója kötné meg kezüket. FRISCHE téved. „Latintilalom” nem volt és ma sincs a magyar etimológiai kutatásokban. (A magyar etimológiai kutatás történetében csak felületesen jártas olvasó sem vár el most igazolót adatokat.) A TESz. alapján – amely a munkában kitüntetett fontosságú alapláték számít – tudnia kellene a szerzőnek, hogy vannak abban R eredetű szavakat tárgyaló szócikkek is, igaz, nem ősmagyar kori szavakról szólnak. Nem igaz az sem, hogy az onomatopoeitikus eredetmagyarázat (Lautmalerei) kizárólagos elv lett volna vagy lenne az ismeretlen eredetű szavak kutatásában. Ami pedig a szócsaládosítást illeti: tény, hogy a magyarban mint agglutináló nyelvben az egy tőből több irányba is elágazó származékok révén etimológiailag összefüggő szócsoportok jöttek létre viszonylag nagy számban. A szócsaládosítás ennek a ténynek a metaforikus megnevezése, de a jelenség létét tagadni, s az ebből következő eredetmagyarázati lehetőséget rossz etimológiai eljárásnak kinyilvánítani súlyos tévedés.

4. A munkát bemutató tájékoztató lap szerint a kötet a nyelvészeti hungarológia meglepő fordulatot nyer. Nem nyert. A hír, hogy az ősmagyarba latin és (elő)újlatin szavak kerültek át (sőt: hogy tucat számra kerültek át), illetőleg hogy befolyással lehettek más módon is az ősmagyar szókészletre, valóban a meglepetés erejével hatna. Az ígért eredmények elmaradása miatt azonban a meglepetés is elmaradt. A színvallás, hogy a szerző közlése szerint sem finnugrisztikát, sem magyar nyelvészetet nem tanult az egyetemén, a tárgy szempontjából egyáltalán nem megnyugtató. Ő maga véli úgy, hiányzik a megfelelő szakértelem, hogy ezen a területen érdemleges megnyilatkozást tegyen (189). Feltűnő, hogy nincs nyoma annak, hogy hungarológus etimológus véleményezte volna kéziratos formában a munkát. Sajnálatos, egyben zavaró is, hogy nem volt (szigorú) technikai szerkesztő kezében a kézirat (elég egy futó pillantást vetni a bibliográfiára: Befragtes Schriftum: I–X).

Véleményem dióhéjban: nincs okunk változtatni azon a véleményen, hogy nincsenek ősmagyar kori latin, (elő)újlatin jövevényszavak a magyarban. Másként fogalmazva: eddig senki sem igazolta, hogy lehettek, voltak ilyen jövevényszavak az ősmagyarban.

Kulcsszók: könyv az ősmagyar kor feltételezett latin/újlatin jövevényszavairól; módszertani problémák a korai jövevényszók kutatásában.

Hivatkozott irodalom

- ADAMIK BÉLA 2009. *A latin nyelv története. Az indoeurópai alapnyelvtől a klasszikus latinig.* Argumentum Kiadó, Budapest.
- FEHÉR BENCE 2007. *Pannonia latin nyelvtörténete.* Károli Egyetemi Kiadó, Budapest.
- HERMAN JÓZSEF 1966. *A francia nyelv története. A latin nyelvtől az újlatin nyelvekig.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- HERMAN JÓZSEF 2003. *Vulgáris latin.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2016. A magyar nyelvjárástörténet néhány kérdése. *Magyar Nyelv* 112: 257–268.
- HONTI LÁSZLÓ 1997. Blossie Übereinstimmung oder kausaler Zusammenhang? *Incontri linguistici* 20: 159–181.
- FODOR ISTVÁN 2009. *Őstörténet és honfoglalás.* Kossuth Kiadó, Budapest.
- KIRÁLY PÉTER 2006. *A honalapítás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve.* A Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Nyíregyháza.
- MÓCSY ANDRÁS 1974. *Pannonia a késői császárkorban.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MOLLAY KÁROLY 1982. *Német-magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZABÓ MIKLÓS – BORHY LÁSZLÓ 2015. *Magyarország története az ókorban: Kelták és rómaiak.* L' Harmattan, Budapest.
- TAMÁS LAJOS 1981. *Bevezetés az összehasonlító neolatin nyelvtudományba.* Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- SZÓKE BÉLA 2015. A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. In: SUDÁR BALÁZS et al. szerk., *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest. 31–42.
- ZELLAGER ERZSÉBET 2010. Magyarokra utaló földrajzi nevek Ausztriában. In: P. LAKATOS ILONA – SEBESTYÉN ZSOLT szerk., *Emlékkönyv Mező András tiszteletére.* Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza. 153–164.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2015. A magyar-szláv nyelvi kapcsolatok. In: SUDÁR BALÁZS et al. szerk., *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 205–210.
- ZSILINSZKY ÉVA 2003. Szókészlettörténet. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet.* Osiris Kiadó, Budapest. 173–203.

Latin and (Proto-)Romance loanwords in Hungarian from the Proto-Hungarian period?

A book published in 2016 in Aachen promises a genuine surprise for historical linguistics: the author tries to demonstrate the appearance of Latin and (Proto-)Romance loanwords in Proto-Hungarian (ISTVÁN FRITSCHÉ, *Koinzidenzen. Eine Studie über echte oder vermeintliche lexikalische Einflüsse der Romania aufs Urungarische.* Shaker Verlag). Why a surprise? According to a consensus view of etymologists, such loanwords cannot be attested from the Proto-Hungarian period (prior to 895 BC). The author of the present paper submitted the book to intense study. The result is as follows. The author of the book does not make clear where and when Hungarians could be claimed to have maintained intensive contacts with speakers of Latin or (Proto-)Romance prior to 895 (this would be a prerequisite for borrowing dozens of words). Furthermore, the proposed etymologies do

not comply with strict requirements of etymological studies. The author of the book comes up with imaginative ideas but, taking into consideration the unclarified nature of the historical events and the lack of dated presentation of (Proto-)Romance data, these ideas do not pass the test of reliability. In sum: the book does not prove that Latin and (Proto-)Romance loanwords would have been borrowed into Hungarian in the Proto-Hungarian period.

Keywords: Proto-Hungarian, putative Latin/Romance loanwords, methodological problems in research on early loanwords.

KISS JENŐ
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Keresztnévből származó madárnevek és a rejtett hangutánzás

A személyneveket általában köznevekre szokás visszavezetni. Ellenkező irányban, a keresztnévek egy része a nyelvhasználat során közszóvá válhat. Megtörténhet a köznevesülés minden alaki változtatás nélkül (ebben az esetben a poliszémia egy esete jön létre), de kaphat a köznevesült keresztnév valamilyen toldalékot, esetleg összetett szó elő- vagy utótagjaként válhat köznévvé. Közszóként leggyakrabban valamilyen emberi jellegzeteséget, tulajdonságot jelölnek, de előfordulnak állatok, növények, tárgyak nevéként vagy egyéb jelentésben is. (A köznevesülésről: HAJDÚ 2003: 71–82.) Az alábbiakban – némi tekintés után – a magyarban, a nyelvjárásokban keresztnévből lett madárneveket mutatom be, különös tekintettel a rejtett hangutánzásra. Keresztnévnek madárnévvel való véletlen egybeesésére is hozok példát.

CLAUDE LÉVI-STRAUSS hívta fel a figyelmet arra, hogy a francia népnyelv a madaraknak fajuk szerint ad keresztnévet: a veréb (*le moineau*) Pierrot, a papagáj (*le perroquet*) Jacquot, a szarka (*la pie*) Margot, a pinty (*le pinson*) Guillaume, az ökörszem (*le troglodyte*) Bertrand vagy Robert, a vízi guvat (*le râle d'eau*) Gérardine, a kukik (*la chevêche*) Claude, az uhu (*le grand duc*) Hubert, a holló (*le corbeau*) Colas, a hatyú (*le cygne*) Godard, s használhatók ilyen kifejezésekben: *Il y a trois pierrots sur le balcon* 'Három veréb van az erkélyen' (1962: 266). Hasonló kifejezésmód az angoloknál is előfordul, akik szintén keresztnevvel kedveskednek némely madárnak, s így *Jenny Wren* az ökörszem, *Jack Daw* a csóka, *Tom Tit* a kékcinke, *Robin Redbreast* pedig a vörösbegy neve. Az angol *parrot* 'papagáj' valószínűleg a francia *Perrot* (régí és nyelvjárási 'Péterke', *Pierre* kicsinyítő képzővel, a köznyelvi *Pierrot* megfelelője) származéka, amely régebbi nyelvváltozatokban a házikedvencnek tartott madarakat jelölte. Az ugyancsak angol és említett *jackdaw* 'csóka' madárnév előtagja azonban nem egyszerűen keresztnév, hanem „rejtetten (közvetve) hangutánzó”, a magyar hangutánzó *csóka* megfelelője, utótagja pedig germán elem, a német *Dohle* 'csóka' megfelelője. A magyar *csóka* hangutánzó eredetű ugyan, „de legvalószínűbben valamely szláv nyelv hangutánzó szavát vettük át” (KISS 1984: 329).

LÉVI-STRAUSS idézett művében rámutatott, hogy a madaraknak (és egyéb állatoknak) adott keresztnévek azt tudatják, hogy az illető állat – legalábbis metaforikusan – az emberi társadalom, sőt akár a család része, s a keresztnevéből származó madárnevek rendszert képeznek („nous conceivons le monde des oiseaux comme une société humaine métaphorique”, 1962: 271). Azt magyarázva, hogy miért éppen a madarakat nevezik ke-